

## WPŁYW RODZINY I INNYCH GRUP MAŁYCH NA POCZUCIE ZADOWOLENIA I BEZPIECZEŃSTWA JEDNOSTKI

ALDONA ŻUREK

ABSTRACT. Żurek Aldona, *Wpływ rodziny i innych grup małych na poczucie zadowolenia i bezpieczeństwa jednostki* (The influence of family and other small groups on the sense of satisfaction and safety of individual). *Roczniki Socjologii Rodziny*, XII, Poznań 2000. Adam Mickiewicz University Press, pp. 161–172. ISBN 83-232-1056-X. ISSN 0867-2059. Text in Polish with a summary in English.

Aldona Żurek, Instytut Socjologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (Institute of Sociology Adam Mickiewicz University), ul. Szamarzewskiego 89, 60-568 Poznań, Polska–Poland.

Świat życia prawdziwego, doświadczanego bezpośrednio, w codziennym doświadczeniu, jest światem mikrostruktur społecznych. Jakość relacji i stosunków utrzymywanych w obrębie grup małych i kręgów społecznych w sposób najsilniejszy decyduje o indywidualnym poczuciu szczęścia, zadowolenia i spełnienia w życiu. Społeczeństwo globalne wraz z odpowiadającym mu systemem makrostruktur tworzy ramę działania, zarówno dla jednostek, jak i dla małych grup (Rybicki 1979, s. 24). Jednak to małe grupy i kręgi społeczne w sposób ostateczny decydują o jakości życia jednostek, a także o możliwościach działania w płaszczyźnie instytucjonalno–organizacyjnej życia społecznego.

Doświadczenie przez jednostkę tego fragmentu rzeczywistości, który związany jest z mikrostrukturami społecznymi, może mieć charakter zarówno obiektywny, jak i subiektywny. Zależy to zarówno od charakteru tego doświadczenia, jak i od przyjmowanych kryteriów określających naturę, zakres oraz charakter mikroświatów będących płaszczyzną jej działania. Dokonywane w tym względzie wybory wiążą się także z przyjmowaniem swoistej optyki czy orientacji, powstającej poprzez uczestnictwo w małych grupach i kręgach społecznych, pomocnej przy ocenie rzeczywistości społecznej, a także miejsca, jakie jednostki w tej zajmują. Każdy taki wybór dokonuje się przy mniejszej lub większej presji wielu struktur społecznych. Im bardziej zróżnicowany i pluralistyczny jest świat społeczno–kulturowy, tym bardziej skomplikowany jest wybór, przed jakim stoi jednostka (Manterys 1997, s. 30). Odpowiedzią na to są przyjmowane przez nią strategie funkcjonowania w płaszczyźnie mikrostruktur społecznych. Strategie te odnoszą się do wszyst-

kich aspektów aktywności jednostki, w tym mających usystematyzowany charakter, jak i wynikający z wchodzenia w sieci relacji międzyludzkich. Usystematyzowany charakter, jaki przyjmują aktywności podejmowane przez aktorów społecznych, oznacza nie tylko to, że nie są przelotne i niezobowiązujące w sensie wymagań stawianych członkom życia grupowego, ale również, że są powtarzalne i ustrukturalizowane, dzięki czemu określone mogą być ich źródła wzmocnień.

Ze względu na silne związanie jednostek z mikrostrukturami społecznymi warto zwrócić uwagę na charakter oddziaływań najbardziej znaczących dla jednostek grup małych. Oddziaływania te w szczególności dotyczą tych postaci działań jednostek, które zwrócone są na realizację celów indywidualnych oraz tych zadań, które wynikają ze zobowiązań jednostki wobec grupy, ze względu na wykonywanie ról grupowych. Charakterystycznym zjawiskiem dla społeczeństw nowoczesnych jest odchodzenie od kolektywistycznych wzorów mentalności jednostek (przekładających się na indywidualistycznie zorientowane cele życiowe) ku mentalności indywidualistycznej (Duch – Krzysostek 1998, s. 45). Zarówno w odniesieniu do aktywności, które nakierowane są na realizację indywidualnych interesów, jak i wtedy, gdy wynikają one z członkostwa w grupie, małe grupy społeczne udzielają jednostce bezpośrednich i pośrednich wzmocnień, dzięki czemu mogą one inicjować i dynamizować ich działania (Wrzesień, Żurek 1999, s. 79-81).

Wzmocnienia, jakich udzielają grupy małe swoim członkom, mogą przybierać charakter materialny (związany z udzielanym wsparciem finansowym), czasowy (uwalniający od części obowiązków i zadań realizowanych przez grupę), kulturowy (w postaci kapitału kulturowego), aksjologiczno-normatywny, motywacyjny (dotyczący tworzenia postaw i aspiracji), a także związany z tworzeniem wizji świata społecznego, w którym przychodzi jednostce prowadzić swoje życie. Wszystkie te czynniki, tworzące podstawy społecznej aktywności jednostki, mogą działać wzmocniająco lub osłabiająco, mieszcząc się w społecznie określonej poprawności czy normalności, a więc skutecznych, w tym sensie, że mogą prowadzić do osiągnięcia założonych celów. Jednocześnie małe grupy i kręgi społeczne określają, które postaci działań społecznych podejmowane być powinny ze względu na naciśki strukturalne, a jakie uwolnione od nich służyć mogą zaspokojeniu potrzeb indywidualnych. Wybory te tworzą continuum, zamknięte z jednej strony przez wzory indywidualistycznego działania, z drugiej zaś przez aktywności służące interesom grupowym. Wybór między indywidualizmem a kolektywizmem podyktowany jest także postacią, jaką przyjmuje uczestnictwo grupowe, zależne jest również od charakteru grupy udzielającej jednostce wsparcia. Współcześnie coraz ważniejsze są indywidualne osiągnięcia, którym grupa powinna sprzyjać. Dlatego też na zadane jednostce pytanie, „kim jesteś?”, odpowiedź udzielana jest w kategoriach statusu związanego np. z zatrudnieniem, nie zaś z rodziną („jestem synem Jana, moim dziadkiem był Tomasz” – Yorburg 1983, s. 129).

Aktywności społeczne, jakie podejmuje jednostka, wynikają zatem z cech jej samej (przede wszystkim społeczno-demograficznych, oraz z systemu potrzeb), a także cech grup i społeczeństwa globalnego.

W poniższym opracowaniu zagadnieniem, jakie poddane zostanie analizie jest wpływ grup małych na wybrane postaci aktywności jednostek, a także wizja świata (będąca produktem życia grupowego), jaką operuje jednostka określająca skalę zagrożeń i szans, wynikających z uczestnictwa w życiu społecznym.

Prezentowane wyniki badań dotyczą projektu badawczego, zrealizowanego na początku 1999 roku, na 400-osobowej próbie kwotowo-losowej, obejmującej dorosłych mieszkańców miasta Poznania, posiadających pełną i dietną rodzinę, w tym jedno dziecko w wieku od 14 do 20 lat. Badania, które autorka artykułu zrealizowała wspólnie z dr Witoldem Wrześniem, nosiły tytuł „Młodzież i życie rodzinne” i obejmowały zagadnienia dotyczące rodziny i jej osadzenia w mikrostrukturze społecznej oraz kwestie dotyczące relacji pokoleniowych w rodzinie.

Wizja świata, jaką posługuje się jednostka, budowana jest w dyskursie prowadzonym na poziomie społeczeństwa globalnego, wynika ona także z dotychczasowych ich doświadczeń, a także ma swoje źródła w jakości i intensywności związków i relacji utrzymywanych poprzez udział w kręgach i grupach małych. Dotyczy ona nie tylko poczucia możliwości wpływania na zastaną rzeczywistość (definiowaną także jako poczucie wpływu czy kontroli losu), ale również zrozumienia i zdefiniowania problemów, które należy rozwiązać, z użyciem odpowiednich metod i środków (Titkow 1997, s. 282).

Jakość życia w Polsce w latach 90. w opinii respondentów ( w%)

Tabela 1

W Polsce żyje się dobrze tylko niezliczonym	Wykształcenie				Dochód na osobę (w zł)					
	podst.	zawod.	średnie	wyższe	200	400	600	800	1000	powyżej 1000
tak	2	22	22	10	8	20	17	5	4	2
raczej tak	1	2	14	15	4	7	9	7	3	2
raczej nie	0	0	1	4	0	1	2	1	1	0
nie	0	0	2	4	0	0	5	0	0	1

N=400

$\chi^2 = 24,33$   $df=12$   
 $r=0,352$   
 $p=0,0096$

$\chi^2 = 21,07$   $df=15$   
 $r=0,25$   
 $p=0,0095$

Polska jako kraj równych szans i dobrobytu, z którego korzystać może większość obywateli, istnieje w świadomości głównie tych osób, które znalazły się w sytuacji, w której mogą korzystać z ekonomicznych i socjalnych dobrodziejstw okresu transformacji. Zatem czynnikami decydującymi o pozytywnej ocenie lat dziewięćdziesiątych są głównie uzyskiwany dochód oraz wykształcenie. Takie czynniki społeczno-demograficzne jak płeć, wiek czy charakter wykonywanej pracy zarobkowej, okazały się zmiennymi nie różnicującymi badanej próby. Na stosun-

kowo duży odsetek osób zadowolonych z przemian dokonujących się w Polsce (dotyczyło to 89% ogółu badanych) wpłynęła ich ustabilizowana sytuacja rodzinno-mażeńska i osobista, a także zamieszkiwanie w Poznaniu, mieście o szerokim rynku zatrudnienia, postrzeganym przez mieszkańców jako dynamicznie rozwijający się ośrodek gospodarczy (Podemski 1998, s. 177). Potwierdzają to sami respondenci, odpowiadając na pytanie dotyczące chęci wyemigrowania z Polski. W badanej próbie większość respondentów docenia osiągnięty już status społeczny i zajmowane miejsce w społeczeństwie. Mimo dość zróżnicowanej sytuacji materialnej, wynikającej także z niemożności robienia kariery zawodowej, skłonność do emigracji z kraju przejawiało jedynie 24,2% badanych. Częściej dotyczyło to kobiet niż mężczyzn, osób młodszych niż po pięćdziesiątym roku życia, z co najmniej średnim wykształceniem, co świadczy o realistycznej ocenie możliwości zaadaptowania się w nowych warunkach społeczno-kulturowych. Natomiast 67,7% respondentów kategorycznie odrzuciło myśl o emigracji z kraju.

Pozytywna waloryzacja większości respondentów sytuacji społeczno-ekonomicznej Polski z dekady lat dziewięćdziesiątych, a więc okresu gwałtownej transformacji ustrojowej, gospodarczej, politycznej i kulturowej, wiąże się niewątpliwie z brakiem bezpośrednich zagrożeń, które nie dawałyby poczucia bezpieczeństwa i stabilizacji. Wynika to zarówno z charakteru więzi utrzymywanych z małymi grupami społecznymi, zwłaszcza z rodziną dużą i rodziną, ale także z wieku i dotychczasowych doświadczeń badanych, które w nowym środowisku społecznym nie byłyby im pomocne.

Zadowolenie z osiągniętego dorobku życiowego nie musi oznaczać, że istnieje poczucie osiągnięcia w życiu czegoś szczególnego czy wyjątkowego. Dlatego też w badaniach jedno z pytań dotyczyło tego, czy istnieją w Polsce szanse na to, aby osiągnąć sukces. Twierdząco odpowiedziało 51,5% respondentów, negatywnie 27,3%, zaś 21,2% nie miało wyrobionego zdania. Także w tym przypadku poczucie szans i możliwości realizacji indywidualnych i rodzinnych celów, jakie stanęły przed Polakami po 1989 roku, uzależnione jest od posiadanego wykształcenia, a także od dochodu osiąganego przez rodzinę ( $p < 0,01$ ), nie jest zaś zależne od płci, wieku, wykonywanego zawodu ani sytuacji domowo-rodzinnej ( $p > 0,1$ ). Wyniki te zbieżne są z rezultatami innych badań prowadzonych w latach dziewięćdziesiątych, wskazujących, że zarówno aspiracje życiowe, jak i poczucie możliwości ich zrealizowania zależne są od pozycji, jaką jednostki zajmują w strukturze społecznej (Domański, Dukaczewska 1997).

Pojmowanie przez badanych tego, co określane jest jako sukces życiowy czy powodzenie w życiu, wiąże się z osiągnięciami, które poddają się obiektywnym kryteriom ocen. Z drugiej zaś strony dotyczą one realizacji tych celów, które służą osiągnięciu stabilizacji i bezpieczeństwa socjalnego. Lokowanie swoich aspiracji w tych sferach działalności, które wiążą się z działalnością publiczną (sukces polityczny czy dotyczący uzyskania szacunku i uznania społecznego) nie był przez badanych pożądanym. Dla prawie połowy badanych sukces w życiu wiąże się z robieniem kariery zawodowej. Wydaje się szczególnie interesujące, że respondenci nie byli nastawieni na realizację celów związanych z sukcesem finansowym i mate-

rialnym, mimo tego, że stan zamożności badanych rodzin był dość zróżnicowany. Wydaje się, że spowodowane to być może przekonaniem o tym, że robienie kariery zawodowej w sposób naturalny wiąże się z radykalną poprawą sytuacji materialnej. Z drugiej zaś strony, może tutaj chodzić także o sposób rozumienia sukcesu materialnego i finansowego, gdzie jego kryteria nie dotyczą na przykład posiadania samodzielnego mieszkania (wszystkie badane rodziny je posiadały) czy samochodu (miała go co druga rodzina), a stanu konta, na którym złożone kwoty pozwalały na zaspokojenie nie tylko podstawowych potrzeb.

Tabela 2

## Charakter jaki może przyjąć sukces życiowy (w %)

Charakter sukcesu	Wysztalczenie				Dochód (w zł)					
	podst.	zawod.	średnie	wyższe	200	400	600	800	1000	powyżej 1000
zawodowy	1	8	18	23	2	9	17	9	6	6
rodzinny	2	4	11	4	3	6	8	1	2	0
polityczny	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0
finansowy	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0
prestiżowy	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0
nie jest możliwy	0	16	8	4	7	13	7	1	1	1

N=400

p&lt;0,01

df=20

Kolejna sfera, w której respondenci lokowali swoje oczekiwania dotyczące sukcesu życiowego, związana była z życiem rodzinnym. Warto przy tym dodać, że sukces zawodowy nie wykluczał sukcesu osiąganego poprzez udane życie rodzinne i małżeńskie. Nastawione na osiąganie tego rodzaju sukcesu były osoby o średnich i niskich dochodach, a także ci respondenci, których kwalifikacje zawodowe nie dawały szans na osiągnięcia w innych dziedzinach. Wbrew oczekiwaniom ani wiek, ani też tym bardziej płeć nie wpływały na wybieranie rodziny jako podstawowej płaszczyzny działań społecznych prowadzących do uzyskania zadowolenia. Rodzina jest zatem nadal tą grupą społeczną, której podstawowe znaczenie dla co piątej osoby dotyczy zapewnienia poczucia bezpieczeństwa i stabilizacji osobistej, niemożliwej do osiągnięcia w innych sferach życia społecznego.

Za ludzi, którzy osiągnęli sukces w życiu uważa się 30% badanych, 52% uważa, że im się to nie powiodło, zaś 18% nie miało zdania w tym względzie. Tak więc stosunek tych, którzy sądzą, że zrobiło tak czy inaczej rozumianą karierę w życiu przedstawia się jak 1: 2, co wydaje się rezultatem zadowalającym w społeczeństwie, w którym przyznawanie się do osiągnięć czy głośne o nich mówienie nie jest normą.

Osiąganie sukcesu w życiu, nawet wtedy, gdy dotyczy on sytuacji osobistej jednostki, związane jest zarówno z możliwościami, jakie stworzone są przez warunki społeczno-ekonomiczne, jak i ze względu na bezpośrednie lub pośrednie wsparcie udzielane przez członków grup małych.

Tabela 3

## Pomoc w osiągnięciu sukcesu życiowego (w %)

Rodzaj sukcesu	Współmałżonek		Krewni		Przyjaciele		Koledzy		Przełożeni		Przypadek	
	tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie	tak	nie
zawodowy	29	20	11	38	13	36	10	39	23	26	38	11
rodzinny	13	6	5	14	9	10	1	18	2	17	10	9
polityczny	1	0	0	1	0	1	0	1	0	1	1	0
finansowy	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1
prestiżowy	1	0	0	1	1	0	0	1	0	1	1	0
N=400	p=0,02 df=10		p=0,03 df=10		p=0,001 df=10		p=0,013 df=10		p=0,0001 df=10		p=0,001 df=10	

Najsilniej możliwość osiągnięcia sukcesu w życiu uzależniona jest zdaniem badanych osób od pomocy, jakiej udzielić jest w stanie współmałżonek. Pomoc ta może przyjmować charakter zarówno wsparcia psychicznego czy zachęty, jak i pomocy, polegającej na przejęciu na siebie części obowiązków domowych, dotyczących prowadzenia gospodarstwa domowego i opieki nad dziećmi. Zwrócić należy także uwagę na to, że współmałżonkowi przypisuje się większą siłę sprawczą w przypadku osiągnięć na polu zawodowym, niż związanych z udanym życiem rodzinnym. Sukces związany z robieniem kariery zawodowej wiążą badani także z wsparciem i pomocą, której mogą im udzielać przełożeni, w dalszej kolejności wymieniani są przyjaciele, krewni, na końcu zaś koledzy z pracy. Przyjaciele są także tą kategorią osób bliskich, które mogą wpłynąć na osiąganie powodzenia w życiu rodzinnym. Największe jednak grono osób, dotyczy to co czwartego respondenta, uważa, że osiągnięciem sukcesu, zwłaszcza związanego z wykonywaną pracą zawodową, rządzi przypadek czy szczególny zbieg okoliczności.

Dążenie do osiągania sukcesu w życiu, a także postać, którą powinien on przyjmować, wiąże się z istnieniem takich grup społecznych (lub cech tych grup), które stanowią o mierze tego sukcesu. Ponadto grupy odniesienia określają środki, za pomocą których założone cele mogą być realizowane (Gołdyka 1994, s. 37). Jeśli w środowisku społecznym jednostki brak takich grup, wtedy albo wybiera się inne punkty w przestrzeni społecznej, według których planuje się karierę życiową, albo też dokonuje się ich przeorientowania, wybierając inne niż wcześniej założone znamiona sukcesu. Zadania te, wobec badanej próby realizują trzy typy grup: rodzina wraz z rodziną, grupy przyjacielskie oraz grupy związane ze środowiskiem pracy.

Uczucie zadowolenia, spełnienia w życiu, szczęścia, zależne jest nie tylko od tego, czy zdaniem jednostki osiągnęła ona sukces życiowy. Często bowiem, przy braku bezpośrednich zagrożeń w życiu osobistym, zaspokojenie potrzeb czy sukces osób bliskich (współmałżonka lub dzieci) może wpływać na poczucie komfortu i zadowolenia. Zadowolenie i poczucie szczęścia wiążą badani przede wszystkim z osiągnięciem szczęścia w życiu rodzinnym i małżeńskim (72,3%), osiągnięciem dobrobytu (36,6%) oraz brakiem kłopotów ze zdrowiem – swoim i osób bliskich (33,0%). Natomiast już tylko co piąta osoba (22,8%) sądzi, że szczęście związane jest z wykonywaniem satysfakcjonującego zawodu. Minimalne oczekiwania doty-

czące uzyskania poczucia szczęścia osobistego wyraziło 26,7% badanych, pragnących, aby nie spotkały ich w życiu nieszczęścia i kłopoty. Najmniejszy odsetek respondentów wiązał osiągnięcie zadowolenia w życiu z osiągnięciami swoich dzieci. Dokonywane wybory wyraźnie pokazują nastawienie badanych osób na realizację celów życiowych związanych ze stabilizacyjno-egzystencjalnymi wartościami, co wiązać niewątpliwie należy z fazą w cyklu rozwojowym ich rodzin. Wtedy gdy dorastające dzieci odchodzą z rodziny, dąży się do utrzymania istniejących standardów życia. Dlatego też brak przy określaniu zadań na najbliższą przyszłość szaleństw i fantazji trudnych do zrealizowania, a formuła szczęścia osobistego nawiązuje do tradycyjnie składanych sobie powinszowań imieninowych, kiedy życzymy sobie zdrowia, pomyślności i pieniędzy.

Nastawienie w podejmowanych działaniach, na wartości stabilizacyjne i wiązanie ich z wybranymi grupami małymi wyraża się także w określaniu sfer życia społecznego niosących zagrożenia dla jednostek. Dotyczy ono także skierowania oczekiwań związanych z pomocą udzielaną w przypadku zagrożeń w stronę określonych grup i instytucji społecznych. Jednym bowiem z zadań, jakie przypisywane są grupom małym, jest rozpraszenie obaw i niepokojów oraz niesienie pomocy i udzielanie wsparcia w sytuacjach zagrażających bezpieczeństwu osobistemu i socjalnemu. Związana z tym jest także atmosfera bezpieczeństwa panująca w grupie, wyrażająca się w przekonaniach członków grupy o tym, że pomoc i wsparcie będą przez grupę udzielone. Z tego punktu widzenia szczególnie ważną rolę pełni rodzina, która współcześnie nastawiona jest na realizację celów związanych z osiągnięciem szczęścia osobistego przez swoich członków, nie zaś trwanie i osiągnięcie stabilizacji (Horton 1970, s. 215)

Tabela 4

**Źródła niepokoju i obaw**

Źródła niepokoju	Średnie	t	p	df
Los członków rodziny	2,95	8,623	p=0,000	29
Bezrobocie	2,89	9,067		
Patologie społeczne	2,84	8,507		
Przyszłość dzieci	2,66	9,573		
Konflikty z bliskimi osobami	2,61	7,214		
Konflikty na świecie	2,49	7,967		
Praca	2,38	7,161		
Zdrowie	2,31	8,844		
Polityka	2,17	6,107		
Problemy finansowe	2,03	7,629		
Zdrada małżeńska	1,37	4,249		

Wśród badanych osób największe obawy związane są z troską o los najbliższych, dotyczącą zagrożeń, jakie stanąć mogą przed członkami rodziny. Niepokój budzi również przyszłość dzieci, a także obawa o wystąpienie trudnych do rozwiązania konfliktów z najbliższymi. Kolejne źródło niepokojów, też związane z troską o najbliższych, dotyczy zagrożeń spowodowanych bezrobociem, którego skutki

dotyczą nie tylko utraty podstaw utrzymania, ale również utraty szacunku najbliższych. Warto jednak zauważyć, że ogólne poczucie zagrożenia, jakie wynika z aktualnej sytuacji osobistej, a także związanej z sytuacją w Polsce i na świecie, nie jest zbyt duże (badani przypisywali poszczególnym obszarom życia społecznego budzącym niepokój punkty od 1 do 12). W dalszej kolejności respondenci wskazywali na obawy związane z ogólną sytuacją na świecie i w Polsce. Tym, co także zwraca uwagę, jest wiązanie niepokojów z tymi obszarami zagrożeń, które nie dotyczą w sposób bezpośredni samych respondentów (np. obaw o zdrowie, uczucia współmałżonka czy konflikty w pracy), lecz odnajdywanie ich w tych obszarach życia społecznego, na które nie mają oni bezpośredniego wpływu. Z drugiej zaś strony taka wizja zagrożeń, jaka wynika z przedstawionego powyżej zestawienia pokazuje, że mikroświat, w którym żyją badani, jest światem przyjaznym i bezpiecznym. Wtórnie powoduje to niewątpliwie budowanie takiego obrazu czasów i świata, który jest przyjazny, a przynajmniej niezagrażający. Wskazują na to także dane przedstawione w tabeli 4, gdzie średnie, jakie przypisane zostały poszczególnym źródłom zagrożeń, nie różnią się w sposób zdecydowany.

Tabela 5

## Osoby z którymi rozmawia się o problemach

Kategoria osób	Średnia	t	df	p
Współmałżonek	1,93	59,23	29	0,000
Dzieci	1,92	56,68		
Przyjaciele	1,89	50,64		
Rodzice	1,87	44,72		
Rodzeństwo	1,86	43,57		
Koledzy	1,85	47,92		
Duchowni	1,84	17,66		
Brak takich osób	1,72	34,81		
Specjaliści i eksperci	1,57	31,55		
Krewni	1,54	30,74		
Sąsiedzi	1,16	31,48		

Pomoc w przypadku wystąpienia bezpośrednich zagrożeń oczekiwana jest przede wszystkim od najbliższych członków rodziny, niezależnie od jej postaci. Oczekiwania tego rodzaju lokowane są przede wszystkim we współmałżonku (79,8%), dzieciach (49,5%) oraz rodzicach (33,3%). Przekonanie o tym, że na pomoc można liczyć także ze strony rodzeństwa przejawia 28,3% respondentów. Większy odsetek osób wskazuje na przyjaciół (35,5%), a także na kolegów i znajomych (31,3%). Natomiast na pomoc, jakiej udzielić mogą instytucje społeczne liczy już tylko 14,1% respondentów. Z pomocy parafian, sąsiadów, mieszkańców Poznania chce skorzystać niecałe 5% badanych. Małe grupy społeczne, a zwłaszcza rodzina, są zatem tym środowiskiem społecznym, które nie tylko stymuluje działania jednostek, prowadzące do osiągania społecznie aprobowanych celów. Wpływają one także na tworzenie poczucia bezpieczeństwa wobec zagrożeń dostrzeganych

zarówno w życiu grupowym, jak i tych, które wynikają z sytuacji politycznej czy ekonomicznej społeczeństwa.

W przypadku problemów, z jakimi spotkać może się człowiek, w ich rozwiązaniu pomaga zarówno bezpośrednia pomoc, np. materialna, jak i możliwość podzielenia się obawami i uzyskania porad w trakcie rozmów i dyskusji. Tego rodzaju wsparcia oczekuje się zwłaszcza od osób, które uważane są za kompetentne, ale także godne zaufania.

Respondenci w badaniach wskazywali według przypisywanego im znaczenia na 3 osoby, z którymi rozmawialiby o swoich obawach i problemach, zatem najwyższa oczekiwana średnia punktów mogła wynieść 3,0.

Z danych przedstawionych w tabeli wynika, że większość respondentów otoczona jest ludźmi, do których mają na tyle duże zaufanie, że skłonni są z nimi rozmawiać o swoich kłopotach. Podobnie jak w przypadku oczekiwań związanych z udzielaniem pomocy, także w tym przypadku najważniejszymi osobami są członkowie rodziny, wśród nich zaś współmałżonek i dzieci. Krąg osób godnych zaufania poszerzony jest o przyjaciół, kolegów, a także duchownych. W dalszej dopiero kolejności wymieniani są eksperci i specjaliści, których wiedza i kompetencje stają się mniej ważne od niemożliwości powierzenia im intymnych często sekretów. To, co zwraca uwagę, to także stosunkowo mała skłonność respondentów do rozmów prowadzonych z dalszymi krewnymi, którzy postrzegani są jako mniej wiarygodni niż приятели i koledzy. Jest to wynikiem stosunkowo rzadkich kontaktów, w jakie wchodzi badani z dalszymi krewnymi i powinowatymi, wobec intensywniejszych i bliższych stosunków społecznych, które łączą ich z grupami przyjacielskimi i koleżeńskimi.

Możliwość współdziałania z innymi ludźmi, prowadzone rozmowy z nimi, pomoc jakiej udzielają, oddziaływania polegające na określaniu standardów ocen zjawisk społecznych, są zadaniami pełnionymi przez małe grupy i kręgi społeczne, których nie są w stanie zastąpić ani inne typy struktur społecznych, ani też działania instytucji społecznych. Życie samotne, w którym brak obecności osób bliskich, jest tego typu wyzwaniem, któremu sprostać są w stanie tylko nieliczni. Przekonania takie żywią także badani. Na pytanie czy możliwe jest życie, w którym brakuje obok człowieka rodziny, przyjaciół i bliskich kolegów, pozytywnie odpowiedziało 11% ogółu badanych, przeciwnego zdania było 80% osób, zaś 9% nie miało zdania w tym względzie. Analiza statystyczna pokazała, że zarówno płeć, wiek, jak i dochód nie różnicują poglądów badanych. Istnieje natomiast zależność statystyczna między przekonaniem o konieczności życia w otoczeniu osób bliskich a posiadanym wykształceniem ( $p < 0,001$ ). Osoby posiadające wyższe i średnie wykształcenie częściej niż inni wyrażają pogląd o konieczności życia w otoczeniu bliskich ludzi. Wydaje się to interesujące, zwłaszcza dlatego, że możliwość radzenia sobie w życiu, w sensie posiadania określonych kompetencji i umiejętności zawodowych czy społecznych, wiązana jest z poziomem posiadanego wykształcenia.

Spośród grup małych, których członkami są badani, szczególnie miejsce zajmują rodzina i grupy przyjacielskie oraz koleżeńskie (związane ze środowiskiem pracy). Najważniejszą spośród nich jest rodzina, będąca nie tylko centralną, w sensie

przypisywanych jej zadań, małą grupą (w tym grupą odniesienia), ale także najbardziej cenioną wartością. Takiego wyboru dokonało 81% ogółu respondentów, wskazując także na zdrowie (40%), stabilizację życiową (35%) i pieniądze (23%). Respondenci należący do pokolenia 40–50-latków cenią zatem te wartości, które niosą z sobą poczucie spokoju i bezpieczeństwo socjalne, natomiast swoim dzieciom przypisują dążenie do osiągnięcia wartości prestiżowych związanych z wykształceniem, interesującym zawodem i pieniędzmi. Dopiero na czwartym miejscu wymieniają rodzinę jako wartość cenioną przez nastolatków. Warto przy tym zauważyć, że rodzinie jako cenionej wartości przypisywane są różnorodne odniesienia, zmieniające się ze względu na aktualną sytuację społeczno-ekonomiczną, jak i miejsce rodziny w strukturze społecznej. Mogą one dotyczyć zarówno spełniania przez rodzinę zadań instrumentalnych, jak i tych dotyczących spełniania przez nią funkcji emocjonalno-ekspresyjnych (Świątkiewicz 1999, s. 78)

Zdaniem respondentów istnieją jednak takie sytuacje, w których rodzina może być zastąpiona przez inne wartości. Zdecydowanie negatywnie na pytanie o warunki, w których można zastąpić rodzinę odpowiedziało 42% respondentów. Pozostali wskazywali na pieniądze i dobra materialne dużej wartości – 15%, posiadanie oddanych przyjaciół – 27% oraz wykonywanie satysfakcjonującej i odpowiedzialnej pracy zawodowej – 16%. Innego typu odpowiedzi nie padły w badaniach, co pokazuje, że znaczenie rodziny w życiu współczesnych Polaków związane jest zarówno z zaspokajaniem przez nią potrzeb o charakterze emocjonalno-ekspresyjnym (dlatego rodzinę mogą zastąpić grupy przyjacielskie), jak i potrzeb o charakterze instrumentalnym, związanych z zapewnieniem podstaw egzystencji materialnej, w tym dotyczących spełniania przez tę grupę funkcji gospodarczych i opiekuńczych.

Znaczenie grup przyjacielskich związane jest z tym, że są one swego rodzaju substytutem grup krewniaczych, co nasila się zwłaszcza wtedy, gdy słabną więzi utrzymywane w ramach dużej rodziny. Z drugiej zaś strony pojawiła się jeszcze jedna ważna funkcja spełniana przez grupy przyjacielskie, związana z czasem wolnym. Rekreacja i wypoczynek wiązany jest przez 31,7% respondentów ze spotkaniami towarzyskimi z przyjaciółmi. Warto przy tym dodać, że do grup tych jednocześnie należą oboje małżonkowie, jest to zatem dla nich wspólna grupa uczestnictwa. Wskazują na to także inne badania. (Gerstel, Gross 1988, s. 262).

Ten sposób spędzania czasu wolnego wymieniany jest jako ulubiony, zaraz po odpoczynku w domu, polegającym na oglądaniu telewizji i czytaniu gazet. Grupy przyjacielskie są zatem tymi, które ustalają standardy zachowań, udzielają swoim członkom pomocy w sytuacjach dla nich trudnych, a także zapełniają przestrzeń społeczną silnymi i nasyconymi emocjonalnie więziami społecznymi.

Grupy koleżeńskie powstające na bazie stosunków wynikających z wykonywania pracy zawodowej spełniają w życiu respondentów coraz większą rolę. Dotyczy ona nie tylko ustalania zasad i norm zachowania obowiązujących w stosunkach nieformalnych w zakładzie pracy. Czas spędzany z kolegami, także poza środowiskiem pracy, służy także wypoczynkowi, ustalaniu standardów pozwalających ocenić procesy i zjawiska społeczne, polityczne, a także rozproszeniu obaw z nimi

związanych. Ponadto grupy koleżeńskie udzielają także swoim członkom konkretnej pomocy, choć jej zakres nie jest tak szeroki, jak w przypadku rodziny czy przyjaciół. Nie są zatem grupy przyjacielskie jedynie środowiskiem osób dyskutujących. Środowisko pracy jest także tym, w którym, ze względu na dzielenie pewnego sposobu życia i zbieg nieformalnych stosunków ze związkiem formalnym, pojawiają się wspólnoty zawodowe, działające wobec swoich członków ochronnie, co wyraża się w udzielaniu poparcia i akceptacji ludziom z tego samego terenu pracy ( Mikołajewska 1998, s. 189 ).

Według respondentów aktywność zawodowa spełnia rolę związaną nie tylko z zapewnieniem rodzinie, a także samym jednostkom podstaw utrzymania.

Tabela 6

## Znaczenie przypisywane pracy zawodowej

Znaczenie pracy zawodowej	Średnia	t	df	p
Utrzymywanie kontaktów społecznych	1,57	13,674	29	0,000
Podstawa utrzymania rodziny	1,29	20,662		
Źródło szacunku i prestiżu	1,00	7,587		
Realizacja marzeń	0,92	7,699		
Możliwość robienia kariery zawodowej	0,71	6,23		
Przykry obowiązek	0,28	3,425		

Najważniejsze zadanie przypisywane pracy zawodowej, to możliwość utrzymania stosunków społecznych o odmiennym charakterze niż ma to miejsce w przypadku rodziny (maksymalna średnia wynieść mogła 3,0). Szczególnego znaczenia nabierała ta cecha dla kobiet, które, wbrew lansowanym przez niektórych polityków tezom, podejmują obowiązki zawodowe nie tylko dlatego, że muszą tak zrobić, ale również dlatego, że chcą. Grupy koleżeńskie powstające ze względu na stosunki pracy są tą postacią mikrostruktur społecznych, w których członkostwo jest pożądane ze względu na zaspokajanie wielu ważnych potrzeb jednostki. W drugiej kolejności respondenci zwracali uwagę na zarobkowy charakter wykonywanego zawodu, co wynika z osiągniętej stabilizacji zawodowej i rodzinnej, charakteryzującej badaną populację (por. Łacek 1994, s. 221). Praca zawodowa jest jednak także jednym ze źródeł szacunku społecznego najbliższego otoczenia. Należy zwrócić również uwagę na to, że możliwość awansu społecznego, nieodłącznie związana z robieniem kariery zawodowej, uzyskała dwukrotnie niższą średnią punktów niż pierwsza wymieniona przyczyna podejmowania pracy. Praca zawodowa jako przykry obowiązek wymieniona została przez badanych na ostatnim miejscu, mimo tego, że wykonywane przez badanych zawody tylko w niewielu przypadkach można określić jako kreatywne i dające możliwość samorealizacji.

Ustabilizowane życie rodzinne, posiadanie oddanych przyjaciół i bliskich kolegów stają się czynnikami, które wpływają na jakość życia jednostki w obrębie mikrostruktur społecznych. Dzięki bowiem satysfakcjonującym stosunkom utrzymywanym poprzez udział w grupach małych, jednostki mają poczucie komfortu i zadowolenia. Małe grupy działają także stymulująco na określanie celów życiowych, wyznaczają standardy godnego życia, określają także za pomocą jakich środ-

ków można je osiągnąć. Poczucie bezpieczeństwa osiągane poprzez udział w małych grupach wpływa także na tworzenie się wizji spokojnego i bezpiecznego świata społecznego. Dzięki temu zaś, że większość kontaktów społecznych nie ma charakteru fragmentarycznego, efemerycznego i utylitarneho, co cechuje np. społeczeństwo amerykańskie (Yorburg 1983, s. 114), uczestnictwo w mikrostrukturach działa stabilizująco na cały system społeczny.

#### THE INFLUENCE OF FAMILY AND OTHER SMALL GROUPS ON THE SENSE OF SATISFACTION AND SAFETY OF INDIVIDUAL

##### Summary

Man can accept different strategies of functions on the plane of social microstructures. They are connected with the realization of individual aims or with individual obligations towards membership groups. In both cases small groups give their members support (as for example, material, time, or normative ones). Thanks to them they can intensify or weaken in different characters of their activities.

Stabilization of family life together with participation in other small groups influences the quality of life of an individual, creates the standards of participations on the institutional plane of social life. It also decides about the creation of the safe vision and of friendly world.

##### BIBLIOGRAFIA

- Domański H., Dukaczewska A., *Samodzielność i chęć polegania na sobie*, (w:) H. Domański, A. Rychard, *Elementy nowego ładu*. Warszawa 1997.
- Duch-Krzystoszek D., *Matężństwo, seks, prokreacja*. Warszawa 1998.
- Gerstel N., Gross H., *The Commuter as Social Isolate*, (w:) N.D. Glenn, M.T. Coleman, *Family Relations*. Belmont California 1988.
- Gołdyka L., *Rodzinny i rówieśniczy układ odniesienia młodzieży*. Zielona Góra 1994.
- Horton P.B., *The Sociology of Social Problems*. New York 1970.
- Łacek M., *Praca w życiu miejskiej ludności rolniczej*, (w:) I. Machaj, J. Styka, *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*. Lublin 1994.
- Manterys A., *Wielość rzeczywistości w teoriach socjologicznych*. Warszawa 1997.
- Mikołajewska B., „Ochronna” wspólnota i tożsamość jednostki. Wybrane fragmenty z B. Newman *Protective Communities and Personal Identity*, (w:) I. Machaj, *Małe struktury społeczne*. Lublin 1998.
- Podemski K., *Warunki do rozwoju przedsiębiorczości w opiniach mieszkańców Poznania*, (w:) R. Cichoński, K. Podemski, *Życie w Poznaniu 1997*. Poznań 1998.
- Rybicki P., *Struktura społecznego świata*. Warszawa 1979.
- Świątkiewicz W., *Rodzina jako wartość w tradycji kulturowej Górnego Śląska*. Warszawa 1999.
- Titkow A., *Poczucie kontroli nad zdarzeniami w latach 1984-1995*, (w:) H. Domański, A. Rychard, *Elementy nowego ładu*. Warszawa 1997.
- Yorburg B., *Families and Societies*. New York 1983.
- Wrzesień W., Żurek A., *Wzory współzależności pomiędzy jednostką a rodziną*. Roczniki Socjologii Rodziny. t. XI 1999.